

**ELFRIEDE JELINEK'İN “SEVDA KADINLARI” BAŞLIKLİ
ROMANINDA KADINLARIN TOPLUMDAKİ YERİ VE KADINLARIN
ORTAYA ÇIKAN MANZARADAKİ ROLÜ**

Bekir Zengin

Öz

70'li yılların başlarında iyiden iyiye hissedilen kadın hareketinin, edebiyat alanında da kendini göstermesi ve kadın yazarların, kadınların yaşadıkları problemleri ve toplum içindeki yerlerini tasvir edici veya eleştirel olarak işlemeleri doğal bir sonuçtu. 1975 yılında yayınlanan Elfriede Jelinek'in “Liebhaberinnen” başlıklı romanı kadınların toplumdaki yerlerini ve bu olumsuz durumun ortaya çıkmasında kadınların rolünü göstermesi açısından ilgi çeken bir eser olmuştur.

Biz bu çalışmamızda, eserin genel yapısını oluşturan konular olan, yerleşik düzen içerisinde erkeklerin kadınlar üzerindeki baskıları, sevginin ekonomik güçler tarafından belirlenmiş olması, kadınların içinde buldukları durumu dengelemek için, kız çocuklarına ve kendi cinslerine karşı gösterdikleri sadomazoşist davranış biçimlerinin romanda yansımaları incelemek ve örnekleriyle göstermek istiyoruz..

Anahtar Sözcükler

Kadın Edebiyatı, Ata-Erkil Toplum Düzeni, Sadomazoşizm, Ekonomik Etmenler, Trivial Literatur

Women's Place in the Society and Their Role in this Social Panorama in “Liebhaberinnen” by Elfriede Jelinek

Abstract

As known well, Feminism is a doctrine that favors more rights and activities for women in their economic, social, political and private lives. Having emerged in the early 19th century, Feminism reached its peak in the 1970s, feminist theorists and writers began to deal critically with such subject matters, in their works, as sexist discrimination, inequalities between man and woman, the problems of women and the place of women in society, women's cultural roles and achievements, the dominance of men and the subordination of women in society.

Liebhaberinnen written by Elfriede Jelinek in 1975 is among the prominent feminist novels in that it shows the place of woman in society and the role of woman herself in her unfavorable situation.

The aim of this study is to show, in *Liebhaberinnen*, how the writer reflects the pressure on women in a male-dominated society, the love determined by the economic forces, women's sadomasochist behaviours toward their own gender.

Key words

Feministic Literature, Male-Dominated Society, Economic Factors, Trivial Literature.

Giriş

Alman Edebiyatında 70'li yıllar, savaş sonrası edebiyatının savunduğu fikirlerin terk edilip, bunun yerine “yeni bireycilik” akımının görüşlerinin uygulama alanı bulduğu yıllar olur. Gruppe 47'yi eleştiren ve ondan ayrılan yazarlar (başta P. Handke ve P. Schneider olmak üzere) “birey” kavramıyla birlikte, orta sınıf burjuva öznesinden birey yaratma çabalarını öne çıkarırlar. Bu yeni dönemde depolitize olmuş bireye ve bireyin iç zenginliklerine yönelme eğilimleri görülür. Bununla bağlantılı olarak bu yeni dönem kadınların birey olarak benliklerine kavuşma hareketinin başladığı bir dönem olarak göze çarpar. Erkek egemen topluma tepki olarak kadın edebiyatının sesini duyurmaya çalıştığı yıllardır bu yıllar. Ancak kadın edebiyatına dahil edilen yazar ve eserler beklentileri karşılamaktan yine de uzaktır. E. Pormeister'in o yılların feminist

eserleri hakkındaki saptamasıyla, bu yıllarda yayınlanan eserlerin genel özelliği; feministlerin beklenti ve ihtiyaçlarına cevap verememeleri, kadını özerk biri ve bir özne olarak tasvir edemeyip, toplumda kadınlar hakkında yerleşik olan mit ve tasarımlardan yola çıkıp, bunları psikolojik doku içerisinde işleyerek bir özlemi dile getirmeleri ya da doğrudan kadınların maruz kaldığı mağduriyeti geleneksel kalıplarla işlemeye eğilimli olmalarıdır. (Pormeister, 2001: 83)

O zamana kadar yayınlanan roman ve radyo oyunlarının hemen hepsinde kadın kahramanları baş figür olarak seçmesiyle dikkat çeken ve kadın problematiğine yeni bir bakış açısı getiren Elfriede Jelinek'in "Sevda Kadınları" (Die Liebhaberinnen) 1975'de yayınlanır. Eser bazı eleştirmenlerce o yıllarda yayınlanan eserler içinde estetik açıdan en önemli eserlerden biri olarak kabul edilmişken (Janz, 1995: 21), diğer taraftan daha önceki eserleri gibi Jelinek'in bu romanı da feministlerce ve kadın edebiyatını savunan gruplar tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Elfriede Jelinek konusunda ortaya çıkan tablo, hiçbir grup tarafından kabul görmeyip, nerdeyse bir münzevi olduğudur. (Weigel, 1989: 237) Aslında bunun temelinde Jelinek'in eleştiri oklarını erkek egemen toplum sisteminin yanı sıra, kadınlara da yöneltmesi, kadınların ortaya çıkan manzaradaki rollerini göstererek, kadınların kadınlara yönelttiği baskı ve sado-mazoşist eğilimi konu edinmesidir.

Jelinek hakkındaki bütün bu yargılar bir birlik göstermezken, 2004 yılında Nobel Edebiyat ödülü, eserlerinde işlediği konular ve bu eserlerdeki dilinden dolayı Jelinek'e verildi. Bu ödül, Jelinek'in yeniden keşfedilmesine, ama aynı zamanda yeniden tartışılmasına yol açtı. Ancak bu tartışmalar özellikle Avusturya ve Almanya'da çok büyük yankılar uyandırmadı. Ödülün verildiği izleyen bir kaç hafta içerisinde Jelinek üzerinde gazetelerde ve televizyonlarda yoğun bir haber ve yorum yazıları izlendikten sonra, Jelinek'in, eserlerinin yeniden basılarak, Avusturya'nın sesini duyurma amacıyla kullanmak isteyen Avusturya hükümetine verdiği olumsuz yanıtla, tartışmalar yerini sessizliğe bıraktı.

Biz bu çalışmada, yazarın "Sevda Kadınları" başlığıyla Türkçe'ye çevrilen eserini ele alarak, eserdeki kadın-erkek ilişkileri, hayata yön verici bir öge olarak işlenen ekonomik etkenler ve eserde ortaya çıkan üslup özelliklerini göstermek istiyoruz.

1. Jelinek Hakkında:

Elfriede Jelinek 1946 yılında Mürzzuschlag'da (Steiermark, Avusturya) dünyaya gelmiştir. Baba, fakir bir Yahudi ailesinden gelen bir kimyacı, anne ise Viyana burjuvasındandır ve bir şirketin personel şefi olarak görev yapmaktadır. Anne, entelektüel eğilimlerini kızında da görmek istemektedir ve ondan mucizevi bir çocuk olmasını bekler. Devamlı okuma derslerinin yanı sıra, konservatuarda org, piyano, viyola ve bale dersleri alır. Bütün bunlar annenin isteğidir ve baba hiçbir şeye müdahale etmez. 18 yaşında Elfriede Jelinek bir sinir krizi geçirir ve psikanaliz tedavisi görür. Yıllar sonra bu konudaki yargısı, bunun yanlış olduğu şeklindedir:

"Beni kendi yaşıtılarımın grubuna göndereceklerine, ağır derecede hasta olan nevroitiklerin ve psikopatların arasına düştüm." (Meyer-Ernst, 1995: 7)

Gençlik yıllarını yaşayamamış olmak, Jelinek'in üzerinde durduğu en önemli konulardan biridir. Annesinin kendi üzerinde kurduğu hakimiyet bu yılların kayıp yıllar olmasındaki en büyük etkidir ve yaşitlarıyla bir arada olamamış olmak, gençlik yıllarını diğer yaşitları gibi yaşayamamış olmak geçmişe baktığında Jelinek'e büyük bir kayıp olarak görünür:

“Daima olağandışı olmam yolunda yetiştirildim ve yaşitlarımın yaptığı aptalca şeyleri yapmamış olmama çok üzülüyorum.” (Nagelschmidt, 1993: 385)

Bu yılların hesaplaşması “Sevda Kadınları”nda annelerin kızlarına olan tavırlarında belirginleşir ve kızlarının kendilerinden daha iyi bir geleceğe sahip olmalarını engellemeye çalışmak şeklinde ortaya çıkar. Bu çelişki ve annenin kız çocuğa olan sadistçe tutumu ise daha sonraları “Piyaniist”te otobiyografik izlerle çizilecektir.

2. Eserin Konusu ve Kurgusu:

“Küçük burjuvanın eleştirel bir tasviri” (Weigel, 1989: 237) olarak formüle edilen eserde köylü kızı Paula ile şehirde yaşayan Brigitte'nin geleceklerini garanti altına almak olarak gördükleri evlilik uğruna verdikleri çaba ve ulaştıkları sonuç sergilenmektedir.

Jelinek bir röportajında, aslında eserini, başlangıçta D.H. Lawrence'ın “Oğullar ve Sevgililer” başlıklı eserine bir tezat oluşturacak eser yazmak üzere yola koyulduğunu belirtir; ancak düşündüğü başlığın “Töchter und Liebhaberinnen” hoş olmayacağını düşündüğü için başlığı “Liebhaberinnen”e indirgediğini söyler. (Hermann-Sauter, 1986: 257)

Eser bir girişle başlar. Bu bölümde roman kahramanı Brigitte'nin çalıştığı fabrika ve fabrikanın bulunduğu yerin doğası ironik bir açıdan tasvir edilir. Daha sonra ise birbirine paralel ve dönüşümlü olarak bir Brigitte'nin bir Paula'nın hayatlarından kesitler sunulur ve onların sevgiye ulaşma, kendilerine gelecek yaratma çabaları anlatılır. Eserin iki kahramanı Brigitte ve Paula hiç karşılaşmaz ve hayatları hiç kesişmez. Bu açıdan bakıldığında eserde, iki kişinin birbirinden bağımsız, biri göreceli olarak başarıyla diğeri ise başarısızlıkla sonuçlanacak hayatları karşılaştırmalı şekilde aktarılıyor diyebiliriz. Roman boyunca kendilerine gelecek yaratmak isteyen kahramanların mücadelelerinden geriye, amacına göreceli olarak ulaşmış ama aradığı sevgiyi bulamamış bir Brigitte ve lüks bir yaşama ulaşmak için para kazanmak hevesine kapılan ve bu amaçla erkeklerle yatan Paula'nın kaybolan hayatı kalır. Romanın sonunda Paula'yı, Brigitte'nin başladığı yerde, fabrikada umutsuzca çalışırken görürüz. Roman nerdeyse önsözle kelimesi kelimesine aynı olan sonsözle biter.

3. Kadının Toplumdaki Yeri ve Toplumsal Açıdan Kadın Erkek İlişkileri:

Genel olarak bakıldığında, eser stereotip olarak çizilmiş iki kahraman aracılığıyla kadının toplumdaki yerini, daha doğrusu olmayan yerini ve kadın-erkek ilişkisi bağlamında kadının ezilmişliğini ortaya koymaya adanmış bir eser olarak görülebilir. Romanın iki kadın kahramanı Brigitte ve Paula'nın yanında yer alan ve genel olarak hayvansı özellikleriyle betimlenen iki erkek kahraman sadece yan figürlerdir. Bunlar birer stereotip olarak, yani geneli özelde gösteren bir örnek ve durumu tasvir etmede bir araç olarak kullanılmakta, kadının maruz kaldığı ezilmişlik ve çaresizlik bu iki erkek figür aracılığıyla somutlaşmaktadır.

Romanın henüz başında yer alan

"birisi eğer kaderini yaşıyorsa, emin olun burada değil. eğer birisinin kaderi varsa, o erkektir. eğer birisi, birisine kader veriyorsa; o, kadındır." (Sevda Kadınları, 7)

cümlesi romanın bütünündeki ağırlıklı fikri ortaya koyar niteliktedir. Bölgede yaşayan tüm kadınlar gibi, Brigitte ve Paula da kendilerine daha iyi bir "kader" yaratmak için başvurdukları, biriyle evlenmekle kendi kaderlerini başkalarına adanmış olma yolunu seçmektedirler aslında. Bu amaç-sonuç açısından paradoks olarak nitelendirilebilecek bir durumdur. Bu şu ironik ifadelerde daha net bir şekilde görülmektedir:

"bu kadınlar genellikle evleniyorlar ya da hayatları başka bir şekilde sona eriyor." (Sevda Kadınları, s. 6)

"doğal kan dolaşımı bu şekilde devam eder gider. işte kadınlar bir kırsaldöngü içerisinde doğar-çalışır-evlenir ve ölürlür." (Sevda Kadınları, s. 16)

Neredeyse grotesk bir şekilde "evlenir ve ölürlür" diye ifade edilen evlilik bu bölgedeki kadınların ulaşabilecekleri en büyük kadedir. Bunun dışındaki olasılıklar ise, toplumda adı bile olmayan, hakir görülen bir yaşamdır.

Jelinek'in toplumsal yaşamda eleştirdiği ve eserlerinde bunu işlediğinden dolayı da eleştirilere uğradığı bir konu ise, kadınların bir işte çalışmalarına ve ekonomik açıdan bağımsız olmalarına rağmen geleceklerini kendilerinde görme becerisinden yoksun olmaları ve geleceklerini evlilikte aramalarıdır. Brigitte fabrikada çalışıyor olmasına rağmen kurtuluş olarak Heinz ile evlenme çabaları içindedir ve bu çaba sırasında kişiliğinden çok fazla ödün verir. Ancak Brigitte bunun farkında bile değildir ve Heinz onun için "sadece doğru hayat değildir; o, hayatın kendisidir" (Sevda Kadınları, s. 10).

Kadınların gelecekleri olmadığı konusu tüm roman boyunca değişik şekillerde ifade edilirken, kadınların geleceklerini biriyle evlenmekte bulmaları konusuyla paralel olarak işlenen bir konu daha vardır: Sevgi. Trivial romanlardaki gibi gökten geleceği beklenen sevgiyi Brigitte ve Paula da diğer kadınlar gibi kendi ailelerinde bulamayıp, kuracakları yuvada bulmayı ümit eden kişilerdir. Romana genel olarak bakıldığında aslında çok karamsar bir hava sezilir. Sevgi aranır ama, olayın geçtiği yerde hep nefret vardır. Herkes herkesten nefret etmektedir. Paula'ya göre biraz daha gerçekçi olan Brigitte aslında Heinz'ı sevmediğini fark etmekte fazla gecikmez. Hatta ondan nefret eder. (Sevda Kadınları, s. 36). Ama gelecek kaygısı nedeniyle evlilikten başka bir seçenek göremez önünde.

Çok daha genç olan Paula ise gerçek yaşamdan biraz daha kopuktur ve televizyonda, kadın dergilerinde gördüklerini "kendisinin de bir çırpıda ulaşabileceği gerçeklik" olarak algılar ve onları yaşamaya çalışır. (Eser bu yönüyle, trivial romanın bir parodisi olarak da görülebilir. Bu konuya ileride yine değinmek istiyoruz). Evlilikten beklentisi budur Paula'nın. Evliliğe ise hamile kalınarak ulaşılabilir. Böylelikle toplumdaki bir başka yaraya, kadını istismar konusuna parmak basılmaktadır: Cinsel sömürü. Jelinek, bunu kadınların kullanılması olarak adlandırırken, kadının eşyalaştırıldığına ve alınıp, kullanılabilir bir şeymiş gibi görüldüğüne dikkat çekmektedir.

Evlilik yolunda “kadının kullanılması” kadın aleyhine dönuşen bir süreç olarak karşımızdadır. Evlilik için birçok kadın kendini erkeklere verirken, aynı zamanda bu bir değer kaybı ve toplum içindeki statüyü yitirmek olarak algılanmaktadır. Kadınların bu durumda tek seçenekleri, kendilerini kullanan ilk kişiyle evliliği yakalayabilmeleridir. Bunun dışında kadınların bu ilişkilerde kullanılmalarının bir başka göstergesi, cinsel ilişki sahnelerinde ortaya konmaktadır. Heinz sadece kendi zevklerini düşünerek Brigitte’yi ilişkilerinde bir eşya gibi kullanmaktadır. Anlatılan cinsel ilişki sahnelerinde Heinz ise nerdeyse hayvansı bir görüntüye sokulmakta ve bir yandan tek taraflı zevk almanın, diğer yandan ise hayatını feda etmenin trajik anı verilmektedir. (Sevda Kadınları, s. 54)

Kadınların “kullanıldıkları” bir başka alan günlük hayat, bakım ve ev işleri konularıdır. Erich’in annesi kendisi de hasta olmasına rağmen sadece emekli maaşı var diye evlendiği kocasına bakmak, ona katlanmak zorundadır. Bu yine, toplum hayatının bir parçasıdır ve kadınların görevidir. Kadınlar bunun dışında başka bir şeyden anlamazlar. Bu romanın en başında ironik bir şekilde şöyle ifade edilmektedir:

“dikiş makinesinde oturan kadınların sorumlulukları vardır, fikirleri ve geniş bir bakış açıları yoktur. Onların ev işleri vardır ama...” (Sevda Kadınları, s. 6)

Erkekler ise, her halleriyle bakıma muhtaç varlıklar olarak gösterilmektedir ve bu halleriyle hayatla kendileri baş edebilecek durumda değildirler. (Sevda Kadınları, s. 82)

Romanda Brigitte’ye rakip olarak gösterilen Susi, bir üst sınıfa dahil olarak tasvir edilse de, Susi’nin yetiştiriliş tarzı ve ondan beklenenler de diğer kadınlardan beklenenlerden farklı değildir. Susi de aynı kalıplar içerisinde yetiştirilir. Babası ona yemek yapmasını, nasıl davranması gerektiğini öğretirken (s. 74) veya Susi’nin düşünme yeteneğinin sınırları gösterilirken, aslında onun da pek farklı olmadığı ortaya konur. Bunlar hep ironik bir ifade ve kişiyi yok sayarcasına, eşyaları kişileştirilerek (personifikasyon), kişilerse sıradanlaştırılarak verilir:

“masa örtüsünün üstünde büyük, kahverengi bir leke var, susi içinden gelen sesi dinler ve mutfağa koşar, bir bez getirir. ıslak bir bez mutfağın kapısından görülür. susi büyük bir başarı sergileyerek ıslak bezle lekeyi temizler.” (Sevda Kadınları, s. 101)

Yukarıda bahsedilen, bölge kadınlarının kaderlerini değiştirememesi, toplum içerisinde hakim olan görüş, kuşaklar boyu aktırılarak değişmeden gider. Roman kahramanları da bu durumlarını değiştirecek bir girişimde bulunmazlar. Bir de Susi’nin yetiştirilme tarzını bu düşüncelere eklersek, ortaya çıkan tablo, Humm’un deyişle “ataerkilliğin oluşturduğu kültürel kadınlık stereotiplerinin kadınlar tarafından edilgin bir biçimde kabulüdür. (Humm, 2002: 69)

Kadınların katlanmak zorunda kaldıkları bir başka konu ise, dayak konusudur. Dayak bu toplum düzeni içerisinde erkeğin günlük streslerini atmasına yardımcı olan bir araç olarak düzendeki yerini muhafaza eder:

“erich; paula’nın babası, ağabeyi ya da eniştesi gibi bir insandır. Yani bu insanların dövme hakları vardır ve sürekli

alkol tüketirler. Gerçi erich'in şu ana kadar bunları yapabilme imkanı olmamıştır; çünkü o kendisi henüz üvey babasından dayak yiyen bir gençtir. Ama yakında eğer bir karısı olursa ki kendisi de henüz bundan haberdar değildir, işte o zaman her şey değişecektir." (Sevda Kadınları, s. 59)

Kadınların toplumdaki yeri ve maruz kaldıkları muameleler bu şekilde ifadesini bulurken, diğer taraftan erkeklerin romanda oturtuldukları konuma bir göz atmak yerinde olur. Esasen kadınların toplumdaki yeri anlatılırken karşıt ve hakim güç olarak erkeğin konumu kaba hatlarıyla ortaya çıkmaktadır. Bunlara ek olarak söylenebilecek bir kaç nokta daha vardır: öncelikle yukarıda değindiğimiz gibi, erkek kahramanlar romanda ikinci planda yer alırlar ve bir dekor, tamamlayıcı unsur olup, hiç söz almazlar, düşünmezler ve kendilerine sunulan toplumsal rolden memnun bir şekilde hayatlarını sürdürürler. Kadın kahramanlar gibi gelecek konusunda bir perspektife sahip değildirler. Buna ek olarak alkoliktirler ve yapabilecekleri meslekler sınırlıdır:

"köydeki erkekler ya oduncu, marangoz, elektrikçi, muslukçu, duvarcı olmuştur ya da fabrikaya işçi olarak girmişlerdir. ya da marangoz, elektrikçi, muslukçu, duvarcı veya fabrikada işçi olmaya çalışırlar ve sonunda yine ormana giderler ve oduncu olurlar." (Sevda Kadınları, s. 15)

Aynı cümlelerin tekrarı ile vurgulanan şey, erkeklerin dünyasının da sınırlı olması, onların da bu sistem içinde özgür bireyler olarak, kendilerine yeni ufuklar açacak durumda olmadıklarıdır.

Paula'nın nişanlısı Erich, nerdeyse aptal bir tip olarak çizilir. Onun düşünsel alandaki yeteneksizliği, Paula'nın bir kerede geçtiği özellikle vurgulanan ehliyet sınavını başaramamış olmasıyla somutlaştırılır. Sadece Erich değil, köydeki bütün erkekler aşağı yukarı Erich gibi bir "hayvan"dırlar ve "onların tek farkı kendilerini böyle hissetmiyor olmalarıdır" (Sevda Kadınları, s. 143)

Ancak Erich her ne kadar "salak" olsa da, Paula'yı hamile bırakması, erkekler arasında büyük bir başarıya ulaştığının göstergesidir ve onların arasına katılmasına bir vesile olarak övgüye değer bulunur. (Sevda Kadınları, s. 143)

4. Kadınların Kız Çocuklarına ve Diğer Kadınları Karşı Tutumları: Sadizm

Erkeklerin kadınlara karşı katı ve acımasız davranışları, buna maruz kalan kadınlarda eziklik ve nefret duygusu uyandırırken, bunun yarattığı gerilimi ve psikolojik çöküntüyü dengeleyecek bir yol vardır: Çocuklara, özellikle kız çocuklarına yönelik şiddet, onların hayatlarına müdahale ve hemcinslerini küçümseme.

Öncelikle göze çarpan en büyük davranış, çok fazla iş imkanı olmayan kasabada, anneler, kendilerinden farklı olarak bir meslek öğrenmek isteyen, kaderini değiştirmek isteyen kızlarına karşı acımasız davranışlarıdır. Onların kendilerinden daha iyi bir hayat sürmelerini kıskanarak, bunu engellemeye çalışırlar:

"ayrıca neden sen benden daha iyi olasan ki, benim zamanımda satış elemanlığı yoktu. Olsaydı babam beni öldürürdü, ben de annemin izinden gittim, ben de ev kadınlığını öğrendim." (Sevda Kadınları, s. 19)

Roman kahramanları Brigitte ve Paula'nın peşinde koştukları evlilik, yukarıda verilen örneklerde her ne kadar mecazi anlamda "ölümü" getirirse de, evlilik yine de kadınlar için sosyal statüsünü yükseltecek, koruma altına alınmış olma duygularını körükleyen bir kurum olarak algılanmaktadır. Bu durumda buna ulaşabilen kadınlar kendilerini bir üst sınıfta görürler ve kendi güvenleri en azından kendi cinsleri karşısında artmış olmaktadır. Bunun sonucu ise, kadınların kendi ezikliklerinden kaynaklanan bilinçaltı duygularının dışı vurumu olan, evliliğe ulaşamamış kadınları küçümsemektir. (Sevda Kadınları, s. 32)

Anneler ve kızları arasında bir iletişim ve sevgi ya da duygudaşlık söz konusu değildir. Anneler yol gösterici değil, bilakis cezalandırıcı olarak kızlarına yabancı bir tavır takınırlar. Kızını anlama, ona yol göstermek gibi bir çaba, onun gelişiminde bir şeyleri değiştirmek gibi bir kaygı taşımazlar. Doğadaki kurallar ve toplum kuralları, burada da geçerlidir. Paula'nın annesi, Paula'nın hamile kaldığını öğrendiğinde Paula ondan destek beklerken, o kızını döverken kendinden geçer. (Sevda Kadınları, s. 114) Aslında bu kısır döngü içerisindeki olasılıkları bilmezlikten gelir.

Romanda ortaya çıkan kadınların kadınlara ve kız çocuklarına yönelik baskıcı ve acımasız tutumunun ifade edilişi, Jelinek tarafından kasıtlı yapılmaktadır. Bir konuşmasında Jelinek bu konuda ve toplumdaki evlilik kurumuyla toplum içerisindeki ulaşılan konumu şöyle ifade etmektedir:

"... kadınların bu kendilerinden (kendi cinslerinden) nefret etmeleri benim için bilinen bir şey. Kadınlar bir şeyleri aşmış olmayı yine kendileri cezalandırırlar. Toplumda işlerliği olan kadınların güç sahibi oldukları tek alan, anne rolünü üstlenmeleridir." (Winter, 1991; 15)

Yazarın bu gibi açıklamaları aslında onun angaje yönünü, amaca yönelik olarak yazım hedeflerini göstermektedir. Bu şekilde önceden belirlenen hedeften yola çıkılması, üslubu ve biçimi de belirlenmektedir. Bu Jelinek'in bu eserde de gördüğümüz gibi, yazarın kahramanlara karşı takınılan acımasız bir tavır takınmasına neden olmaktadır.

5. Çalışma Dünyası ve İnsan Yaşamında Hakim Olan Ekonomik Etmenler:

Romanda ortaya çıkan bir diğer nokta hemen hemen her konuda piyasa ekonomisinin ve ekonomik kuralların hayatı biçimlendirdiğidir. Sosyalist olarak gösterilen Jelinek, kendisini bu konuda angaje hisseder ve toplum içindeki bütün davranışları ve görüngüleri ekonomik etkenlere ve hakim piyasa ekonomisine dayandırır. Öncelikle kadın, değeri piyasa ekonomisi çerçevesinde belirlenen bir meta olarak karşımızdadır. Yatırımcı olan kadın, sermayesi ise vücudu ve cinselliğidir. Alıcı ise erkektir. Ulaşılabilecek olan kar, kazanç ise geleceği güven altına almak ve sosyal statüdür. Ancak, bu yolda riziko büyüktür. Kullanılmış olma, yaşlanmış olma gibi faktörler kadının değerini düşürür ve rekabet gücünü azaltır. Bunun için kadınlar kendilerine bakım yapmak zorundadırlar. Bunun için kozmetik ürünleri (Sevda Kadınları, s. 9), saç boyası (Sevda Kadınları, s. 22) ve yeni elbiseler, çoraplar (Sevda Kadınları, s. 32) almaları, kendilerine gerekli bakımı yapmaları gerekmektedir.

Roman figürleri açısından şartlar yine bu ekonomi dünyasının şartları içerisinde cereyan eder. Aslında anlatılanlar köyde geçmesine rağmen, piyasa ekonomisinin tabirleri ve davranış biçimleri gerçek yaşama yansır. Heinz,

Brigitte'nin evlilik teklifine verdiği cevap, hayatın yapay olarak nasıl biçimlendiğine bir örnektir:

"brigitte ... yarına kadar düşünmek istiyorum. ekonomi piyasasında da bu böyle yapılır." (S. 27-28)

Erkek çocukları bütün diğer toplumlardaki gibi, ailenin gelecek güvencesi olarak algılanırlar ve çocuğun seçimi de üreten, para getiren kişi olarak aileyi bu yüzden çok ilgilendirir. (S.72). Kimse içinde bulunduğu durumdan memnun değildir, bir üst düzeye özlem duyar ve seçimini buna göre yapmak zorundadır.

Heinz'in anne babası Brigitte'yi kendileri için uygun görmezken, aslında yine ekonomik ölçütler devrededir. Aynı şekilde Erich'in annesi de bir üst sınıfa atlamak için çaba göstermesi gerektiğini belirtirken, kendi cinsleri için "kadın bulmak" fiilini kullanır.

"işte tam da bu yüzden, buradan gitmelisin. iyi olanların buldukları yerlere gitmelisin! zaten babana çektin, baban bir italyan'dı, sen de onun gibi siyah saçlısın. sen bu yakışıklılığınla çok rahat, paralı bir kadın bulabilirsin... sen bu görüntüyle paralı kadın bulmakta zorlanmazsın. Hani şu duyduğumuz, okuduğumuz, gördüğümüz paralı kadınlardan. (Sevda Kadınları, s. 44)

Diğer taraftan doğa da insanla uyum içerisinde değil, ona yabancıdır. Doğa, özellikle orman, doğa parçası olarak değil, işyeri olarak gösterilmekte, kapitalist sistemin kurallarının yaşandığı bir yer olarak gösterilmektedir. Marksist bakış açısıyla kapitalist sistemin yaratmış olduğu atmosfer içerisinde doğa işyerine dönüşürken, her şeyin belirleyicisi ekonomik şartlardır. Bunu Jelinek, bir röportajında esere yön veren bir öge olarak itiraf etmektedir:

"Sevginin ekonomik etmenlerce belirlenmiş olması konusu kitabımın en önemli bakış açısıdır." (Hermann-Sauter, 1986:, s. 257)

Buna bağlı olarak, bireyin özgürlüğü de tartışmaya açılmaktadır. Her şeyin paraya döktüğü bir sistemde birey özgürlüğünden, bahsetmek de yersizdir ve bu sadece bir yanılsamadır (Hermann-Sauter, 1986:, 257). Bu açıdan da Jelinek'in eserleri, bireylerin bireyselliklerini yitirdikleri, insanların ekonomik şartlar içerisinde birbirinin yerine konabilir eşyalara dönüştüğü eserler olarak adlandırılmaktadır. (Serke, 295)

6. Biçim ve Dil Açısından Sevda Kadınları

Trivial edebiyat veya trivial roman eğlence edebiyatının en iddiasız türü (Best, 1982: 540), edebiyatın 3. ve en alt basamağı olarak gösterilen ve gerek ortaya çıkışı, pazarlanması, gerek okuyucu kitlesinin farklı olmasıyla diğer edebiyat türlerinden ayrılır. (Wilpert, 1989: 851)

Çoğu zaman yazarın takma bir adla yayınladığı bu tür eserler "pazarlama" tekniğiyle "çok satma"yı hedef alırlar. Belli bir edebiyat zevki olmayan kişilere hitap eden bu yazın türü, "problemsiz, mutluluğun, sevginin, zenginliğin hüküm sürdüğü bir hayal dünyası" yaratır. Kullandığı dil ve imajların zayıflığı, basitliğiyle diğer edebi eserlerden ayrılan trivial roman kitleleri hedef alır. Hitap ettiği okuyucu kitlesine genellikle kolay bir üslupla "dünyanın anlaşılabilir" ama bir o kadar da gerçekçi olmayan bir betimlemesini sunar

(Beaujean, 1964: 12),. Beaujean'a göre "okuyucu bu tür eserlerde günlük yaşamın bütün dert ve sıkıntılarını unutarak" bir hayal dünyasına gömülmek ister. Böylelikle amaca yönelik olarak yazılmış olan eserler, okuyucunun bilinçli veya bilinçsiz olarak esere yönelttiği, eserde bulmak istediği beklentileri yerine getirmiş olur. (Beaujean, 1964: 13-14)

Romana geri dönersek, roman bilinçli olarak yaratılan öğelerle, diliyle, üslubuyla tür olarak trivial romanı ve trivial roman parodisini çağrıştıran bir izlenim yaratmaktadır. İronik bir öge olarak, roman kahramanı Paula trivial yayınları takip eden görüntüsüyle, trivial romanlardaki hayatı yaşamayı hedefleyen kahraman olarak, trivial roman parodisinin ve ironinin somutlaştığı kişi olmaktadır.

Öncelikle romanda yapı ögesi olarak ortaya çıkan trivial öğelerle başlamak istiyoruz: Romanın hemen başında giriş bölümü, okuyucuya sanki bir trivial roman ile karşı kaşıyaymış hissini verir. Seçilen sıfatlar, ifadenin içerdiği idil atmosferi trivial romanlara özgüdür, ancak ironik ifade de gözden kaçmaz:

"siz vadiler ve tepelerle dolu olan GÜZEL şehri biliyor musunuz? uzaklarda güzel dağlarla çevrili, birçok ülkenin sahip olmadığı kadar güzel bir ufuk manzarası olan şehri... siz bu şehrin barışçıl evlerini ve barışçıl insanlarını tanyor musunuz?" (Sevda Kadınları, s. 5)

Bu girişten sonra romanın başkahramanlarına bakıldığında yine bir triviallik göze çarpar: Trivial romanlardaki gibi iyi bir örnek karşısına kötü örnek konulmakta ve karşılaştırmalı olarak yaşantıları aktarılmaktadır. Brigitte şehirde yaşayan ve amacına ulaşmak için tüm çabasını sarf eden ve sonuçta göreceli olarak başarılı olan Brigitte ve bu anlamıyla olumlu örnek Brigitte, diğer tarafta aynı amaç için uğraşan, ama sonuçta başarısız olan köyle kızı Paula. Paula'nın kurduğu hayaller, trivial roman kahramanlarının hayalleri gibidir:

"paula yumuşacık bir teni olacak oğullarını hayal eder. paula eski ailesini düşünür. artık onlar paula'nın evine sadece ziyaretçi olarak gelebileceklerdir, ... fotoğrafçı, fotoğrafları çektikten sonra herkes evi adam gibi terk edecektir. ve erich kırmızı güller hediye edecektir. Bütün bunlar hayal değil, o zamanlarda gerçek olmuş olacaktır. tabi her şeyin yanı sıra belli bir ölçüde kıskançlık da kol gezecektir. yine de tebrikler yağacaktır." (Sevda Kadınları, s. 58)

Trivial romanın konuları olan kader, başarı, gelecek, sevgi, mutluluk, özgürlük gibi kavramlar romanda sıklıkla kullanılmaktadır. Kader kavramı, erkeklerin yaşadığı, olumlu anlamıyla, kadınların ise erkekler için feda ettikleri haliyle; "gelecek" yine aynı bağlamda, erkekler lehine çizilmektedir. Sevgi ve mutluluk kadınların aradığı ama ulaşamadıkları veya ulaşmak uğruna hayatlarından ödün verdikleri kavramlardır. Öğelerin bu işleniş haliyle trivial romandan bir hayli sapılmaktadır. Ancak yine de, Brügman'a göre sınırlı kelime dağarcığı, basit cümle yapısı, sık deyim kullanımı gibi öğeler romanı trivialliğe götürmektedir. (Brügman, 1986: 164)

Marlies Janz ise, romanda işlenen trivial öğelerin bir ideoloji içinde öğütülerek verildiğini belirterek, trivial romana özgü olmayan bir yönüne daha dikkat çekmektedir.

"Barthes'in trivial mitos tasarımı 'Sevda Kadınları'nda marksist ideoloji eleştirisi ve sosyalist feminizm anlamında doruk noktasına ulaşmaktadır." (Janz, 1995: 30)

Aslında belli bir sosyal sınıfın durumu ön plana çıkarılarak mevcut sistem içerisindeki açmazları göstermesi açısından, roman trivial romanlardan farklılaşmaktadır.

Dil ve anlatım açısından ise roman, geleneksel romandan ve trivial romandan farklılıklar göstermektedir, dolayısıyla kendisini bu romanlardan ayıran noktalar dil konusunda somutlaşmaktadır.

Öncelikle söylenmesi gereken şey roman boyunca hiç büyük harf kullanılmamasıdır. Kişi adlarının bile küçük harfle yazılması hayatın sıradanlığı ve kahramanlarının birey olmaktan uzak kişiler olduğunu vurgular niteliktedir. Diğer taraftan sıfatlar, yukarıda değindiğimiz gibi, aslında trivial romanı çağrıştıracak şekilde bir sıfat seçimi yapılırken (iyi, güzel, barışçıl, s. 5), bazı durumlarda ise ekonomi alanına göndermeler yapılmaktadır. Ancak bu sıfatların kullanımındaki eleştirel anlamlar, ironi, onların gerçek anlamlarının dışında kullanıldığına işaret etmektedir ve sıfatlara başka bir işlev yüklenmektedir. Fischer'e göre bu türlü ekonomi alanını çağrıştıran sıfat kullanımıyla, kadının toplumdaki konumuna gönderme yapılmakta ve kadının toplumda eşya olarak görülmesi ön plana çıkarılmaktadır. (Fischer, 1991: 29).

Sıfatların yanı sıra sözcük seçiminde de Jelinek, amacına yönelik olarak bir seçim yapmaktadır. Sokak argosundan, trivial romanın klişeleşmiş dil kullanımına, oradan medya diline ve kullanma prospektüslerinde kullanılan dili çağrıştıran cümleler romanda ortaya çıkan diğer özelliklerdir:

"orada, olgun parlatılmış kestane gibi duran ve bu kadar çok parlayan nedir? Diye düşünür heinz, günün birinde işe giderken. Bu kadar çok parlayan, brigitte'nin yeni boyanmış saçlarıdır. Boyanın akmamasına dikkat edilmelidir." (Sevda Kadınları, s. 22)

Eserde en çok başvurulan söz sanatlarından biri kelime tekrarlarıdır. Kelime tekrarlarının iki işlevinden bahsedebiliriz. Gerçeği okuyucunun belleğine iyice kazımak ister gibi yapılan tekrarlar sıkça görülür. (Örneğin mülkiyet konusunun vurgulandığı paragrafta 6 defa "ait olmak" fiili kullanılarak toplum içerisindeki düzen ideolojik anlam da ifadesini bulmaktadır. (Sevda Kadınları, s. 6). Yine aynı şekilde, kelime tekrarlarıyla, yabancılaştırma ve soyutlama hedeflenmekte ve kelime tekrarı ile duruma mesafe kazandırılarak, durum ironik bir şekilde aktarılmaktadır. Bu aynı zamanda kelimelerin içini boşaltarak, sahip oldukları anlamlara da yabancılaşmayı sağlamakta ve durumun sıradanlığı ve tekrarlanabilir olduğu gözler önüne serilmektedir. Ulaşılan bir diğer sonuç ise, kahramanların sıradan ve yerine başkalarının da geçebileceği kahramanlar olarak tipikleştirilmeleridir.

*"brigitte yerlere kadar uzanan bembeyaz, terzi tarafından kendine özel dikilmiş bir gelinlik giymiştir.
paula yerlere kadar uzanan bembeyaz, eski terzi öğretmeni tarafından kendisine özeldikilmiş bir gelinlik giymiştir.
brigitte elinde beyaz güllerden oluşan bir buket tutmaktadır.
paula elinde beyaz güllerden oluşan bir buket tutmaktadır.*

*erich güzel kravatlı yeni bir takım elbise giymiştir.
heinz kaybolan özgürlüğü hakkında sürekli saçma sapan
espriler yapmaktadır.
erich'in zorunlu olarak alınan özgürlüğü hakkında saçma
sapan espiriler yapılmaktadır.” (Sevda Kadınları, s. 163)*

Cümle başında ve sonunda yapılan kelime tekrarları (Anapher, Epipora), karşılaştırmalar, aynı anlamdaki kelimelerin art arda sıralanması (pleonasmus) gibi retorik figürler bazı eleştirmenlerce, romanı trivialliğe yaklaştıran öğeler olarak görülürken (Hoffman, 1999: 83), bazı eleştirmenler tarafından ise, yorumlayan, yargılayan ve trivial anlamda mitosları yıkan bir üst dil yaratan öğeler olarak algılanmaktadır. (Janz, 1995: 27)

Üslup konusunda üzerinde durulması gereken bir başka konu anlatım konumu ve tutumudur. Eserde her şeyi bilen ve gören olimpiyat anlatıcısının yanı sıra anlatıcısının yorumlarla araya girmesi, kahramanın beyninden geçenleri aktarması dikkat çekmektedir. Anlatıcı, romanda sık sık araya girerek, kendi yorumlarını ve açıklamalarını da aktarmaktadır. Örneğin, romanın türü konusunda ortaya çıkabilecek tartışmalara önceden noktayı koyan ve sanki okuyucuyu uyarmaya yönelik şu ifadeler çok tipiktir:

*“bu bir memleket romanı değildir.
bu bir aşk romanı da değildir, böyle görünüyor olsa bile.
evet romanda memleket ve aşk konuları var, ama bunlar
romanın memleket ve aşkı konu ettiği anlamına gelmez ki.”
(Sevda Kadınları, s. 156)*

Anlatıcı, kahramanların iç dünyalarına kadar sızarak onların düşüncelerini de okur:

*“fabrikadaki işim bu duygularımın yanında ne kadar değerli
olabilir ki? Hiçbir şey! Sadece aşkımdan duyguları önemli.”
(Sevda Kadınları, s. 23)*

Anlatımda göze çarpan bir başka özellik ise, anlatım tutumunun aniden değişmesi, bazen 3. tekil, bazen 1. tekil şahıs anlatımının kullanılmasıdır. Anlatım konumundaki değişimler daha çok, yazarın kahramanın aklından geçenleri olduğu gibi doğrudan vererek metne yerleştirmesi ve konuşmaları da yine ayrı bir paragrafa gerek duymadan aynı metin içerisinde, hiçbir ayırıcı işaret kullanmadan vermesiyle gerçekleşmektedir.

*“evet, brigitte heinz'in sevgi olduğunu düşünmektedir. Saçları
güneşte dolgun parlatılmış kestane gibi duruyor. Brigitte bir
gece ansızın heinz'in yanına gider, bu kimin aklına gelirdi ki?
Sen bana bakacaksın ve beni sevgim için ödüllendireceksin
değil mi heinz?
Çünkü seni o kadar çok seviyorum ki...
Heinz daha iyi bir kariyer sahibi olabilmek için birtakım
kuralları göz önünde bulundurur.” (Sevda Kadınları, s. 24)*

Diğer taraftan başlıklar da dikkat çekicidir. Başlıklarda da yorum yapan, bölümü sezdirenen anlatıcı hep devrededir. Bu başlıklar aslında, trivial romanlardaki başlıkları da hatırlatmaktadır:

*“ve kötü örnek paula'yla devam edelim” (Sevda Kadınları, s. 29)
“bizi yaşatan aşktır” (Sevda Kadınları, s. 55)
“Brigitte dolaşırken heinz'in elini tutar” (Sevda Kadınları, s. 61)*

Trivial öğelerle modern romana ait öğelerin iç içe geçmesiyle, ortaya yeni bir tür çıktığı görülmektedir. Bu durumu trivial roman parodisi adlandırmak mümkündür. Romanı trivialliğe düşmekten koruyan öğe ise, ironi ve angaje tutumdur.

Sonuç

Konusuyla, konunun ele alınış tarzıyla farklı bir roman olarak görebileğimiz "Sevda Kadınları" bazı çevrelerce feminist olup olmadığı tartışılan Elfriede Jelinek'in en dikkat çeken eserlerinden biridir. Kadınların toplumda sahip oldukları yerlerinden dolayı, kendilerinin de suçlu olduğunu savunan Jelinek bunu eserinde de işler. Aslında bunun tamamen bir kurmaca olmadığını, eserde yarattığı Paula tipini tanıdığını belirten Jelinek, eserinin gerçekçi temellerine işaret eder. (Hermann-Sauter, 1986:, 1986: 256)

Eserin belirttiğimiz gibi, trivial romana memleket romanı veya iki kahramanın hayatından bir kesit vermesinden dolayı gelişim romanı olmasını engelleyen öğeler bulunmaktadır.

Eser sevgi arayan kadınları anlatmasına rağmen, sonucu itibarıyla aşk romanı değildir. Brigitte ve Paula evlenirler, ama trivial romanlarda gördüğümüz mutlu sona ulaşamazlar, aşkı bulamazlar. Diğer taraftan belli bir bölgeyi konu almasına rağmen, memleket romanı da değildir. Yukarıda da değindiğimiz gibi bunu Jelinek romanda anlatıcıya müdahale ettirdiği pasajlarda bir kaç kez belirtir. (Sevda Kadınları, s. 125, 156)

Memleket romanlarının aksine, burada sığınmak olabilecek, insana kucak açan bir köy veya şehirle ya da doğayla karşılaşmayız. Köylü birinin yaşamıyla şehirlü birinin yaşamı birbirlerine alternatif sunmamaktadır.

Diğer taraftan roman kahramanlarının hayatlarından belli bir kesit çizilmesine rağmen, bir gelişim romanı olarak ta adlandırılmaz. Çünkü kahramanlar bir gelişim göstermezler. Hayat yıllar önce nasılsa hala öyledir ve şartlar, gelecek ümitleri hiç değişmeden kalmakta, her nesil bir önceki kuşağın kaderinin aynısını yaşamaktadır. Bu kısır döngü böylece sürüp gitmektedir. Bu sadece kadınlar değil erkekler için de böyledir. Jelinek bunu bilerek yaptığını şu şekilde açıklar:

"Bazı metinler, örneğin "Die Ausgeperrten" gibi, esas itibarıyla gelişim romanı gibi görünseler de, figürlerin kendilerini geliştirme olanakları hiç yoktur. İleriye doğru belki bir kaç hamle görülebilir, ama benim karamsarlığım yüzünden bir gelişim veya öğrenim süreci mümkün olmamaktadır."
(Nagelschmidt, 1993: 388-389)

Bu durum daha önce gösterdiğimiz gibi eserde belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Kız çocukları ya terzilik öğrenirler, ya evlenirler, erkeklerse ya oduncu olurlar ya da köydeki mümkün işlerde çalışırlar. Başka türlü bir gelişim, kabuğunu yırtma, kaderini değiştirme söz konusu değildir.

Jelinek'in eleştirdiği bir diğer nokta kadınların kız çocuklarını engellemeleri, kendileriyle aynı kaderi yaşamaya zorlamaları, diğer taraftan ise iş bulup kendi geçimini sağlayabilecekleri, geleceğini Paula ve Brigitte gibi biriyle evlenmekte bulmalarındır. Bunun da işi şansa bırakma olduğunu belirtir. (Hermann-Sauter, 1986:, 256)

Kadınların geleceklerinin yanı sıra, evlilikten bekledikleri diğer bir şey de sevgidir. Ancak bunu bulmak ta yukarda ifade edildiği gibi bir şans işidir. Eserlerinde bunun ifadesini aynı sertlikte bulmasını ise Jelinek kendi kötümserliğine bağlar ve eserlerinde mutlu bir tablo yaratmamasını şöyle açıklar:

“İtiraf edeyim ki, sanki bedensel bir rahatsızlık gibi, olumlu ütopyalar yaratmak konusunda çok yeteneksizim.” (Hermann-Sauter, 1986: 259)

Ancak bu gerçekliğin romanlarında yansması çok acımasız olmaktadır. Brügman’ın da gösterdiği gibi birçok eleştirmen bu yüzden Jelinek’i **“insancıl olmayan, kadınsılıktan uzak, nefret dolu, kötü niyetli, soğuk, insanlıktan uzak ve yarattığı figürlere sevgi göstermeyen”** bir yazar olarak nitelendirirler (Brügmann, 1986: 148). Bu eleştirilere katılmamak elde değildir. Paula “akılsız” olarak, Heinrich cinsel ilişki sahnelerinde ve Erich “hayvan” olarak, Brigitte kişiliği olarak hakaretten nasibini alır. Roman boyunca hiç kimse gülmezken, mutlu olan kimse yoktur. Herkes herkesten nefret etmektedir.

Sonuç olarak, kahramanların mutsuz, hedefsiz olmaları, kadınların yaşadıkları kısır döngünün anlatımında yoğunlaşılması, şöyle bir yargıyı mümkün ve haklı kılabılır: “Sanki ortada tür olarak romana uygun bir eser varmış ta, bu eserden hayatın olumlu yönleri, erkek kahramanları ve diğer yaşam olasılıkları çıkartılmış ve geriye bu anlatılanlar kalmış ve bununla yetinilmek zorunda” kalınmış duygusu uyanmaktadır. Böylelikle ortaya çıkan şey, çok yoğun ve sert bir şekilde ifadesini bulan, bölgesel bir yaşantının anlatıldığı roman, daha doğrusu trivial roman parodisidir.

Kaynakça

- BEAUJEAN, M. (1964), Der Trivialroman im ausgehenden 18. Jahrhundert. Bonn: H. Bauvier Verlag.
- F.BEST, O. (1982), Handbuch literarischer Fachbegriffe. Definitionen und Beispiele. Frankfurt/M.: Fischer Taschenbuch Verlag. s. 540
- BRÜGMANN, M. (1986), Amazonen der Literatur. Studien zur deutschsprachigen Frauenliteratur der 70’er Jahre, Amsterdam: Rodopi Verlag.
- FISCHER, M. (1991), Trivialmythen in Elfriede Jelineks Romanen "Die Liebhaberinnen" und "Die Klavierspielerinnen", Hallstadt: W.J. Röhrig Verlag.
- HERMANN-SAUTER, J. (1986), Interviews mit Schriftstellern, Texte und Selbstaussagen. Leipzig-Weimar: Kiepenheuer Verlag, s. 257
- HOFFMAN, Y. (1999), Elfriede Jelinek. Sprach- und Kulturkritik im Erzählwerk. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, s. 83
- HUMM, M.; (2002), Feminist Edebiyat Eleştirisi. Çev.: G. Bekay. İstanbul: Say Yayınları.
- JANZ, M. (1995), Elfriede Jelinek; Stuttgart: J.B. Metzler Verlag, s. 21
- JUNG, W. (1997) Schreiben als Versuchsanordnung. Elfriede Jelineks Prosa der siebziger Jahre. in: Deutschsprachige Literatur der 70er und 80er Jahre. Autoren, Tendenzen, Gattungen, Darmstadt: Frotzsch Druck, s. 254-267
- MEYER, A. (1994), Elfriede Jelinek in der Geschlechterpresse. Hildesheim-Zurich-New York: Olms-Weidmann, s. 41
- MEYER-ERNST, A. (1995), Elfriede Jelinek im Gespräch mit A. E. Meyer. In:

- Sturum und Zwang. Schreiben als Geschlechterkampf. Hamburg: Ingrid Klein Verlag, s. 7
- NAGELSCHMIDT, I. (1993), Vom Schreiben gegen das Ausgesetztsein, "die Liebhaberinnen" von Elfriede Jelinek. In: Diskussion Deutsch, Heft: 133, okt. Nov.. s. 385
- PORMEISTER, E. (2001), Zur Genese und zum Begriff der Frauenliteratur. in: Triangulum, Riga: veröffentlicht von Akademische Bibliothek Lettlands, s. 79-96
- SCHESTAG, U. (1997), Sprachspiel als Lebensform. Strukturuntersuchungen zur erzählenden Prosa Elfriede Jelineks. Bielefeld: Aisthesis Verlag, s. 109
- SERKE, J. (1979), Frauen Schreiben, Ein neues Kapitel deutschsprachiger literatur, Hamburg: Stern Magazin Verlag, s. 295
- WEIGEL, S. (1989), Die Stimme der Medusa, Schreibweisen in der Gegenwartsliteratur von Frauen. Hamburg: Rowohlts Taschenbuch Verlag s. 237
- WILPERT, von G. (1989), Sachwörterbuch der Literatur. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag. s. 970 s. 851
- WINTER, R.; (1991), Gespräch mit Elfriede Jelinek, in Dossier 2, Graz-Wien: Verlag Droschl.